УДК 658(045)

Лобачева І.Ф.
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

Сопільняк М.В.
студент
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ОЦІНЮВАННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА СТАДІЯХ ЙОГО ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто ознаки та напрями оцінювання ділової активності підприємства. Побудовано динамічну модель основних стадій життєвих циклів підприємства. Запропоновано критерії ідентифікації стадій життєвого циклу суб'єктів господарювання в умовах сталого розвитку. Сформовано низку суперечностей соціальної складової.

Ключові слова: ділова активність, моделі життєвого циклу підприємства, стадії життєвого циклу, сталий розвиток, критерії ідентифікації, суперечності, економічна біфуркація.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены признаки и направления оценивания деловой активности предприятия. Построена динамичная модель основных стадий жизненных циклов предприятия. Предложены критерии идентификации стадий жизненного цикла субъектов хозяйствования в условиях устойчивого развития. Сформирован ряд противоречий социальной составляющей.

Ключевые слова: деловая активность, модели жизненного цикла предприятия, стадии жизненного цикла, устойчивое развитие, критерии идентификации, противоречия, экономическая бифуркация.

ANNOTATION

The article discusses the signs and directions of evaluation of business activity of the enterprise are generalized. The dynamic model of the main stages of the life cycles of the enterprise is constructed. The criteria for identifying the stages of the life cycle of economic entities in the conditions of sustainable development are proposed. A number of contradictions of the social component are formed.

Key words: business activity, life cycle models of the enterprise, stages of the life cycle, sustainability, identification criteria, contradictions, economic bifurcation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки важливо, щоб її реальний сектор не лише стабільно функціонував, але й розвивався. Отже, необхідно розробити дієвий організаційно-економічний механізм, який би максимально сприяв розвитку підприємництва на трьох рівнях, а саме держави, регіону та суб'єктів господарювання. Нині важливим завданням формування такого механізму є процес оцінювання рівня ділової активності колективу підприємства на всіх стадіях його життєвого циклу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності ділової активності та активізації підприємницької діяльності, методики їх оцінювання досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема О.І. Скрибицьким, С.В. Корягіною, І.А. Бланком, Б.З. Мільнером, О.Ф. Фірстовою, О.Є. Кузьміною, О.Г. Мельником, В.В. Григор'євим, Є.М. Коротковим.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою статті є деталізація процесу оцінювання рівня активізації працівників на окремих стадіях життєвого циклу підприємства в умовах сталого розвитку, обґрунтування специфіки основних стадій життєвого циклу підприємства та їх динаміки, розроблення критеріїв ідентифікації стадій життєвого циклу у форматі сталого розвитку, формування суперечностей, усунення яких зумовлене потребою підвищення ділової активності працівників підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємство незалежно від форми власності, галузі та масштабів діяльності підпорядковується циклічним законам життєдіяльності та закономірно не уникає криз.

Циклічний характер розвитку, притаманний усім без винятку підприємствам, змушує їх швидко адаптуватись до змін внутрішнього та зовнішнього середовища, а також виявляти гнучкість і динамічність, необхідні для стабільного зростання. Водночас серед дослідників відсутній єдиний підхід до трактування поняття життєвого циклу підприємства, побудови класифікації стадій життєвого циклу та визначення критеріїв, за якими доцільно здійснювати таку класифікацію.

Поняття «теорія життєвого циклу», «життєвий цикл товару чи конкурентної переваги», «життєвий цикл підприємства» в різний час розглядалися всіма авторами, які працюють у науковій сфері економіки та фінансів підприємства.

Перший підхід базується на розгляді життєвого циклу стосовно технології конкретного підприємства. Криза на підприємстві – це боротьба двох тенденцій його існування, а саме функціонування та розвитку. Функціонування – це підтримка життєдіяльності, збереження наявної якості системи, а розвиток – це набуття нової якості в умовах середовища, що змінюється [1, с. 250].

Другий підхід заснований на розгляді життєвого циклу товару, що, як зазначає більшість

вітчизняних та зарубіжних авторів, послідовно проходить фазу впровадження, початкового та подальшого зростання, зрілості та занепаду. Іноді можна сказати, що підприємства проходять ті ж самі етапи розвитку, що й товари, які вони випускають.

Третій підхід полягає в тому, що життєвий цикл підприємства розглядають як зміну життєвих циклів його конкурентних переваг.

Аналізуючи ділову активність, можемо виділити декілька її характерних ознак:

– наявність переваг підприємства насамперед у зростанні трудової активності та більш ефективному використанні всіх інших видів ресурсів, що дає змогу інтенсивним чином розвиватися в умовах ризику та постійної конкуренції;

– формування сучасного інноваційно-інвестиційного потенціалу суб'єктів господарювання;

– здатність підприємства та його підрозділів до утримання позитивної динаміки узагальнюючих показників операційної, інвестиційної, фінансової та маркетингової діяльності;

– створення умов для стабільного зростання вартості підприємства.

Виходячи з перелічених вище ознак, вважаємо, що найбільшої уваги заслуговує підхід авторів [2, с. 76] до визначення ділової активності на мікрорівні як комплексної характеристики діяльності підприємства, що містить оцінювання ступеня напруженості та виконання планових завдань за всіма видами показників діяльності; сукупності зусиль, спрямованих на зростання прибутковості підприємства та його інвестиційної привабливості, пошук можливих резервів підвищення ефективності використання трудових, нематеріальних та фінансових ресурсів, прагнення лідерства на ринку.

Оцінювання та аналізування ділової активності підприємства здебільшого здійснюють за такими напрямами:

– аналіз динаміки узагальнюючих показників господарської діяльності щодо виконання плану, забезпечення заданих темпів їх зростання (обсяг доходу, активів, прибутку, рівень рентабельності тощо);

– аналіз ефективності використання всіх видів ресурсів як в окремих структурних підрозділах, так і підприємства загалом.

На нашу думку, з точки зору необхідності вдосконалення управління діловою активністю її необхідно оцінювати більш диференційовано, тобто за окремими видами діяльності та на всіх стадіях життєвого циклу підприємства. Такий підхід до оцінювання забезпечить можливість розроблення конкретних управлінських рішень щодо посилення ділової активності на окремих стадіях, етапах та видах діяльності [1, с. 255].

Як відомо, діяльність будь-якого підприємства має циклічний характер розвитку: від зародження до ліквідації. Серед економістів є різні позиції щодо визначення категорії життєвого циклу підприємства (ЖЦП). В межах роботи ми розглядаємо як успішний варіант визначення ЖЦП О.І. Матюшенко. Вона визначає його як сукупність стадій, що створюють закінчене коло розвитку протягом певного проміжку еволюції підприємства, кожна з яких характеризується певною системою стратегічних цілей та завдань, особливостями формування ресурсного потенціалу та досягнутими результатами функціонування [3, с. 82].

Неоднозначним є підхід науковців до формування моделей життєвого циклу підприємства (МЖЦП), який відрізняється як кількістю стадій, так і їх змістом. Це видно з табл. 1, де кількість стадій коливається від трьох до десяти.

Безумовно, в нинішніх специфічних умовах зовнішнього оточення та своєрідних внутрішніх особливостей підприємства не можуть мати одинакові часові межі тієї чи іншої стадії життєвого циклу.

Водночас залежно від стадії циклу повинні корегуватися основна та проміжні цілі діяльності підприємства, розроблятися відповідні заходи в системі менеджменту та маркетингу. Отже, ідентифікація стадії життєвого циклу, на якій перебуває підприємство в конкретний момент часу, є досить важливою через своєчасну підготовку та ухвалення необхідних управлінських рішень. Для цього пропонується використовувати такі методи, як розрахунок фінансових показників, аналіз динаміки виторгу, дисперсійний аналіз, методи найменших квадратів, побудови функції витрат [8, с. 45].

Незважаючи на наукові суперечності щодо кількості стадій ЖЦП (від трьох до десяти), їх послідовності в часі, методів та показників оцінювання, тривалості кожної з них, можна стверджувати, що найбільш тривалою в часі є стадія «зрілість» (у МЖЦП [4, с. 384] вона розглядається як «розквіт – стабільність – аристократія», у МЖЦП [6, с. 113] – «стабілізація – експансія»).

Однак якщо розглядати діюче підприємство у більш тривалому періоді, то, на нашу думку, заслуговують на увагу в нинішніх умовах конкуренції та невизначеності такі три основні стадії ЖЦП, як зростання, зрілість, спад. Здебільшого ці стадії будуть повторюватися з кожним циклом, але тільки за виявлення ділової активності колективу щодо подальшого інноваційного розвитку підприємства для забезпечення його довголіття та конкурентоспроможності. Кожна з цих стадій ЖЦП має свої особливості, дослідження яких дасть змогу управляти відповідними процесами з метою тривалого перебування підприємства на перших двох стадіях та швидкого «проходження» наступної.

На стадії зростання підприємство може переглянути та розширити предмет діяльності, що потребуватиме додаткового основного та оборотного капіталу. При цьому необхідно бажане зростання розглядати через призму закону діалектики про перехід від кількості до якості, що конкретизується по-різному для кожного явища, процесу та виду діяльності. На цій

стадії має відбуватися зміцнення становища підприємства на ринку, переглядатись маркетингова політика. Важливим є перехід на новий рівень професійного менеджменту, нову систему управління, яка буде спроможна залучати, організовувати роботу, мотивувати та утримувати кваліфікований персонал, що прискорить процес проходження точки беззбитковості та отримання прибутку, розмір якого почне збільшуватись.

На стадії зрілості підприємство виходить на новий рівень розвитку, оптимізувавши види діяльності, оволодівши власною ринковою нішею та побудувавши нову систему управління. Спо-

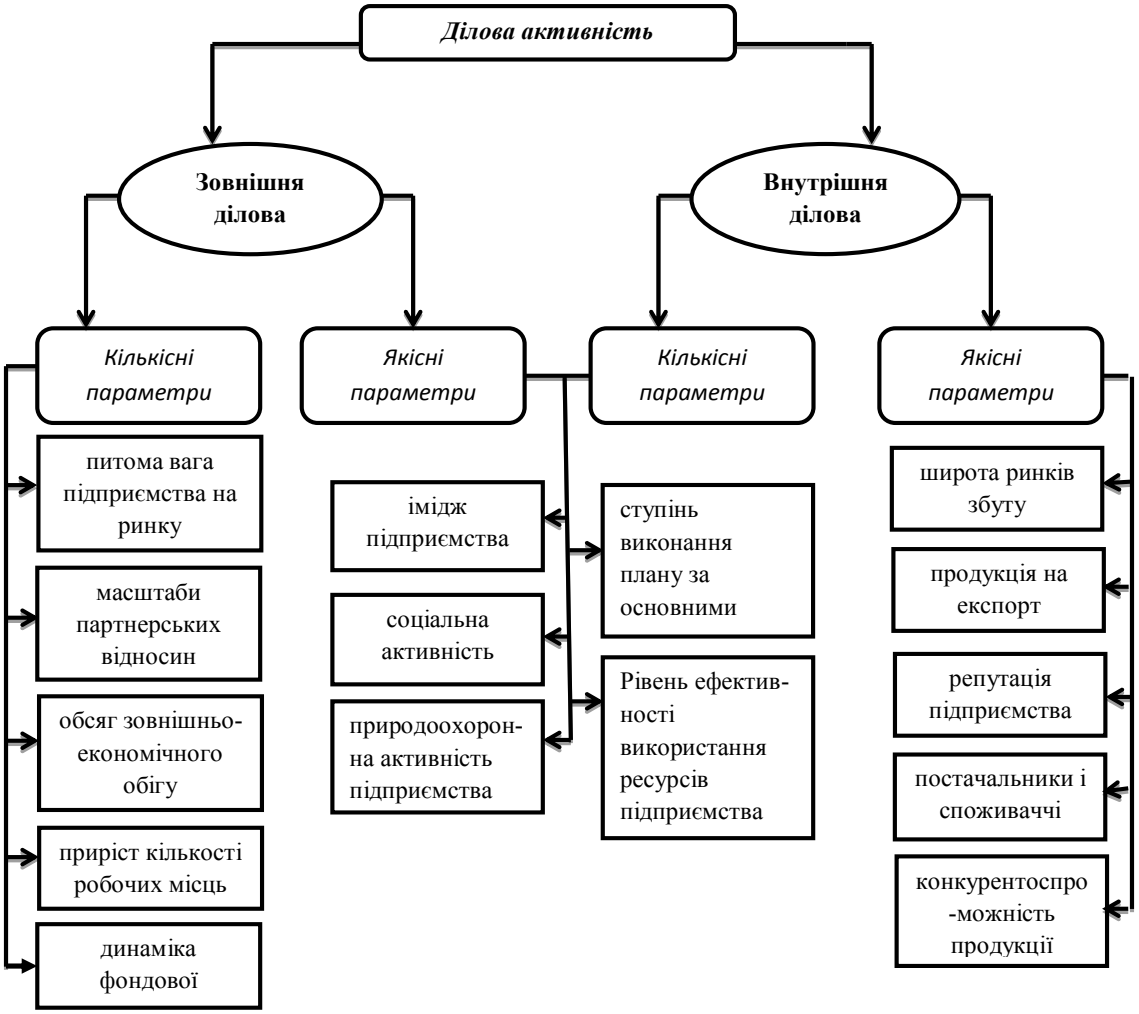

Рис. 1. Основні параметри оцінювання ділової активності підприємства [1, с. 252]

Таблиця 1

Моделі життєвого циклу підприємства

Автор, джерело			
І. Адізнес [4]	**Б.З. Мільнер [5]**	**В.С. Домбровський [6]**	**Д. Ліпіт, В. Шмідт [7]**
СЖЦП			
Зародження	Народження	Народження ідеї	Народження
Дитинство	Дитинство	Старт	
Давай-давай	Юність	Зростання	
Юність			Юність
Розквіт	Рання зрілість		Зрілість
Стабільність	Зрілість	Стабілізація	
Аристократія	Повна зрілість	Експансія	
Салем-сіті	Старіння	Спад	–
Бюрократія			
Смерть		Ліквідація	–
–	Оновлення	–	–

стерігаються висока завантаженість виробничих потужностей та стабільність надходження доходів, обсяги реалізації продукції та прибутку досягають максимальних значень. На цій стадії ділова активність має бути спрямована на підвищення ефективності всіх видів діяльності підприємства, розроблення та реалізацію соціальних та екологічних програм, зміцнення корпоративної культури та інтеграційних процесів з можливим подальшим переходом до більш привабливої організаційної форми господарювання, що приведе до отримання ефекту синергізму. Для продовження тривалості цієї стадії важливим є постійне впровадження інновацій на всіх напрямах розвитку підприємства. Якщо тільки колектив підприємства втрачає інтерес до інноваційних змін, настає стадія спаду, яка характеризується зниженням попиту на основні види продукції, падінням доходів від операційної діяльності та послабленням ринкових позицій. Виникає нагальна потреба пошуку нових можливостей, сфер підприємництва, скорочення умовно-постійних витрат за збереження необхідного рівня доходів.

Неефективними стають діюча система управління та застарілі технології у виробничому секторі. Виникають проблеми утримання висококваліфікованих кадрів, що приводить до необхідності перегляду стратегії розвитку підприємства загалом та його структурних підрозділів зокрема, пошуку креативних рішень щодо «перезавантаження» виробництва, зміни напрямів діяльності.

Оперативні дії керівництва та всього колективу в цій ситуації можуть привести до появи «точки біфуркації» (економічної біфуркації) зміни вектору системи, що є короткотерміновим переходом від спаду до стадії зростання (відродження) діяльності підприємства (рис. 2). На відміну від статичних, динамічні моделі, як відомо, описують не стан, а процес розвитку підприємства з урахуванням фактору часу, встановлюючи безпосередній взаємозв'язок між СЖЦ та наближаючи аналітичні висновки на основі економіко-математичної моделі до реальних умов функціонування економічної системи. Таким чином, в разі виявлення належної ділової активності підприємство буде продовжувати свою діяльність протягом тривалого часу, тобто багатьох життєвих циклів.

На думку дослідника [9, с. 108], більшість підходів до визначення СЖЦ базується на використанні одного або декількох показників, які не відображають всю діяльність підприємства та мало пов'язані між собою. Отже, на нашу думку, для визначення СЖЦП та оцінювання рівня активності працівників необхідно враховувати також комплекс показників наявного потенціалу підприємства та результатів його діяльності на кожній стадії життєвого циклу. Задля здійснення контролю та моніторингу досягнення окреслених цілей на відповідних стадіях доцільно диференціювати показники на три групи у форматі сталого розвитку підприємств (табл. 2). [9, с. 111].

Варто зауважити, що ділова активність колективу будь-якого підприємства залежить від двох основних чинників, а саме адміністративно-колективних можливостей та індивідуальних здобутків.

Нижче наведено перелік суперечностей, які можуть виникати в процесі функціонування та регулювання, вдосконалення та розвитку соціального потенціалу:

– між потребами працівників та реальними можливостями, що задовольняють їх;

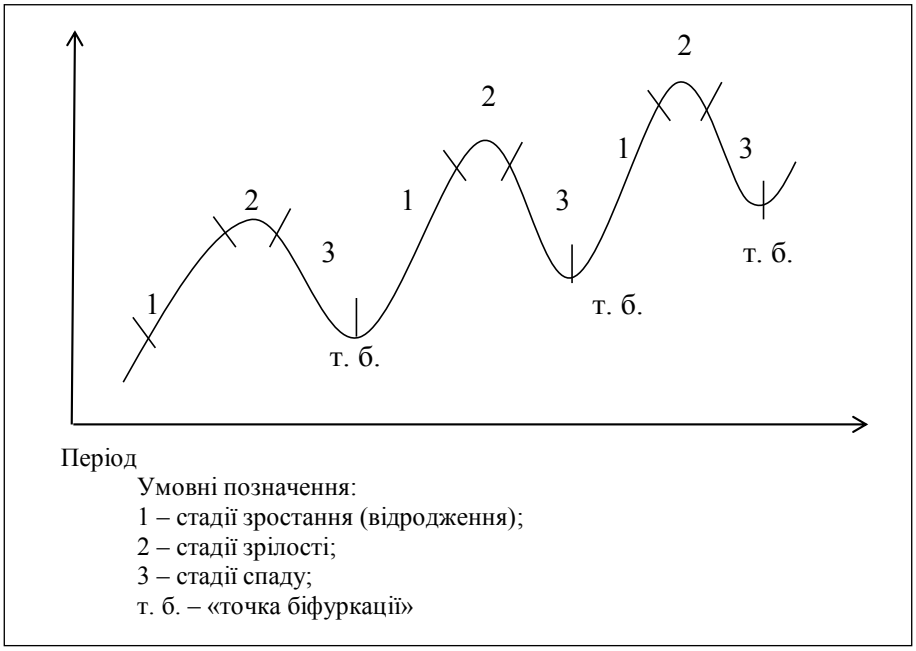

Рис. 2. Динамічна модель основних стадій життєвих циклів підприємства

Таблиця 2

Критерії ідентифікації стадій життєвого циклу підприємства в умовах сталого розвитку

Основні СЖЦП	Показники оцінювання		
	економічні	соціальні	екологічні
Зростання	– Термін окупності інвестицій; – співвідношення темпів зростання активів та чистого доходу; – рентабельність окремих видів продукції; – ресурсомісткість продукції; – енергомісткість продукції.	– Кількість новостворених робочих місць; – рівень сплати податків; – фондоозброєність праці; – коефіцієнт обігу працівників за прийомом; – рівень оплати праці.	– Рівень гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин; – коефіцієнт екологічної вмотивованості водогосподарської діяльності; – обсяг основних засобів природоохоронного призначення.
Зрілість	– Коефіцієнт оборотності активів; – питома вага продукції на складі.	– Рівень соціальних інвестицій; – коефіцієнт стабільності кадрів.	– Рівень парникової інтенсивності валового доходу; – обсяги виробничих відходів.
	– Наукоємність продукції; – співвідношення темпів росту валового прибутку та чистого доходу.	– Рівень виконання соціальних програм; – коефіцієнт якості людського капіталу; – рівень мотивування працівників.	Рівень виконання природоохоронних заходів.
Спад	– Коефіцієнт оновлення асортименту продукції; – матеріаловіддача; – коефіцієнт оновлення основних засобів; – темпи падіння активів; – вартість зобов'язань підприємства.	– Коефіцієнт плинності кадрів; – заборгованість по виплаті заробітної плати; – рівень збереження робочих місць; – рівень виконання колективного договору; – наявність коштів для фінансування соціальних програм.	

– між необхідністю підвищення продуктивності праці та можливостями залучення більш кваліфікованих працівників;

– між потребою інноваційних змін у колективі та інертністю окремих членів колективу;

– між потребою забезпечення соціальної активності працівників та рівнем їх соціальної захищеності на підприємстві;

– між традиційними та творчими підходами до підготовки та ухвалення управлінських рішень;

– між необхідністю відтворення людських ресурсів і стимулювання праці та економічною необґрунтованою і соціально несправедливою ціною праці;

– між досягнутим рівнем інтелектуального розвитку фахівця та посадою, яку він займає.

Усунення цих суперечностей буде вагомою передумовою активізації працівників під час виконання окреслених завдань для збалансованого розвитку підприємств у нинішніх умовах господарювання.

Висновки. Будь-які підприємства проходять усі стадії життєвого циклу, найбільш тривалими з яких є стадії зрілості та зростання. Стадія спаду вимагає мобілізації активності для прискореного проходження «точки біфуркації». Підтримки тривалого інноваційного розвитку потребує кожне підприємство, передумовами якого в нинішніх умовах є перманентне вивчення та моніторинг усіх складових сталого розвитку.

Ідентифікувати стадії життєвого циклу підприємства можна за допомогою сукупності показників, що мають властивість сигналізувати про загальні зміни в системі та слугувати передумовою для розроблення відповідних заходів з урахуванням потреб сталого розвитку.

Оскільки ділова активність забезпечується за рахунок зростання рівня людських цінностей та потреб, важливо виявити та усунути суперечності в розвитку соціального потенціалу підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дончак Л.Г., Ціхановська О.М. Ділова активність підприємства та шляхи її зміцнення. Вісник Мукачівського державного університету. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 10. С. 250–255.
2. Антипенко Є.Ю., Ногіна С.М., Піддубна Ю.С. Аналіз теоретичних аспектів ділової активності підприємства та існуючих підходів до її оцінювання. Сталий розвиток економіки. 2013. № 3. С. 76–80.
3. Матюшенко О.І. Життєвий цикл підприємства: сутність, моделі, оцінка. Проблеми економіки. 2010. № 4. С. 82–91.
4. Адизес И. Управление жизненным циклом кооперации / пер. с англ. под ред. А.Г. Сефаряна. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 384 с.

5. Мильнер Б.З. Теория организации: учеб. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: ИНФРА-М, 2002. 558 с.
6. Dombrovskyj V.S. Taking into account the phases of the life cycle enterprise as a factor preventing its bankruptcy. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 9. С. 113–120.
7. Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдерогге Н.Г. Эффективный менеджмент: учебное пособие для вузов. Москва: Высшая школа, 2003. 355 с.
8. Ромашова Я.В. Криза на різних стадіях життєвого циклу підприємства: причини та напрями реагування. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 4. С. 45–49.
9. Примуш Ю.С. Класифікація підходів до визначення стадій життєвого циклу підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 8. Ч. 3. С. 108–111.

REFERENCES:

1. Donchak L.G. Business activity of the enterprise and ways of its strengthening / L.G. Donchak, O.M. Tsikhanovska // Bulletin of the Mukachevo State University. – Economics and society. Issue 10. – 2017. – P. 250–255.
2. Antipenko E.Y. Analysis oftheoretical aspects of business activity of the enterprise and existing approaches to its evaluation. – Sustainable Development of the Economy. – № 3. – 2013. – P. 76–80.
3. Matyushenko O.I. Life cycle of the enterprise: essence, models, evaluation / O.I. Matyushenko // Problems of the economy. – № 4. – 2010. – P. 82–91.
4. Adizes I. Management of the Life Cycle of Cooperatives / I. Adizes, per. from english under science ed. A.G. Sefaryan. – St. Petersburg: Peter, 2007. – 384 p.
5. Millner B.Z. Theory of organization: study / B.Z. Milner. 3rd ed., pererab. and add. M.: INFRA-M, 2002. – 558 s.
6. Dombrovskyj V.S. Taking into account the phases of the life cycle of the enterprise as a factor preventing its bankruptcy / V.S. Dombrovskyj // Current problems of the economy. – 2009. – № 9. P. 113–120.
7. Mazur I.I. Effective Management: a Textbook for High Schools / I.I. Mazur, V.D. Shapiro, N.H. Olderorgte. – M.: Higher school, 2003. – 355 p.
8. Romashova Ya.V. Crisis at various stages of the company's life cycle: causes and directions of response / Ya.V. Romashova // Investments: practice and experience. – № 4. – 2016. – P. 45–49.
9. Primush Yu.S. Classification of approaches to the definition of the stages of the life cycle of the enterprise / Yu.S. Prymush // Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: Economic Sciences. – 2014. – Issue 8. Part 3. – P. 108–111.

Lobacheva I.F.
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation

Sopilniak M.V.
Student,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

EVALUATION OF THE BUSINESS ACTIVITY OF THE ENTERPRISE AT THE STAGES OF ITS LIFE CYCLE

The character of development is inherent to all companies without exception, forcing them to adapt quickly to changes in the internal and external environment and demonstrate flexibility and agility required for sustainable growth. The life-cycle hypothesis, whether the life cycle of the product or competitive advantage or the enterprise life cycle, at different times were considered by all authors who work in the scientific sphere of economics and finance of the enterprise.

The first approach is based on considering the life cycle of the technology of a particular enterprise. The second approach is based on the consideration of the product life cycle, which, as most domestic and foreign authors point out, the phase of implementation, initial and subsequent growth, maturity, and decline is consistently observed. The third approach is that the company's life cycle is seen as a change in the life cycles of its competitive advantages. But if we consider the current enterprise in a longer period, then, in our view, in the current conditions of competition and uncertainty, the three main stages of the LCH are worthy of attention – let's call them these: growth – maturity – decline.

At the stage of growth, the enterprise can review and expand the subject of activity that will require additional fixed and working capital.

At the maturity stage, the company is moving to a new level of development, optimizing its activities, mastering its own market niche, and building a new management system. The downturn, characterized by a decline in demand for major products, a decline in operating income, and a weakening of market positions. There is an urgent need to find new opportunities, spheres of entrepreneurship, reduction of conditional fixed costs while maintaining the necessary level of income.

Any business goes through all stages of the life cycle, the longest of which are "maturity" and "growth." The "recession" stage requires the mobilization of activity for the accelerated passage of the "point of bifurcation." Support for long-term innovation development is required by every enterprise, the prerequisite of which, in the current conditions, is the permanent study and monitoring of all components of sustainable development.